

Geslagen te Halen

De naam Halen zou komen van Hal (= een grote overdekte ruimte) of van het Germaanse Halhum (= een bocht in het hoogland). Op het huidige grondgebied van Halen bevinden zich Germaanse en Romeinse bewoningssporen. In 741 werd Halen door Robrecht van Haspengouw geschonken aan de Abdij van Sint-Truiden maar vanaf 1189 behoorde Halen tot het Hertogdom Brabant. Als gevolg van een geschil tussen de hertog van Brabant Hendrik I, de graaf van Loon Geraard en Hendrik van Limburg inzake de voogdij van Sint-Truiden – waaronder Halen ressorteerde – werd de stad Halen bij Brabant ingelijfd (1189). Het was diezelfde Hendrik I (1190-1235) die Halen zijn eerste stedelijke vrijheden toekende. Hendrik slaagde er evenwel niet in zijn gezag over de stad met vaste hand te vestigen. Derhalve sloot hij in september 1211 een verdrag met de Luikse prinsbisschop Hugo de Petraponte waarbij de wederzijdse rechten op de stad werden vastgelegd. Halen bleef in Brabants bezit, terwijl de Luikenaren voordelen in natura kregen. De ligging van Halen, tussen Diest en Hasselt, bij de rivieren de Gete en de Velpen deed een overslagplaats ontstaan voor de binnenlandse scheepvaart waarbij de lakenhandel belangrijk was. Bij de herschikking van de departementen tijdens de Franse inlijving in 1795 werd Halen ingedeeld bij het departement Neder-Maas en kwam zo terug bij Limburg. Halen is bekend vanwege de Slag der Zilveren Helmen die tijdens de Eerste Wereldoorlog in 1914 plaatsvond waarbij het Belgische leger een overwinning boekte op de Duitse cavalerie.

Tijdens de 600-jarige periode waarbij Halen deel uitmaakte van Brabant was er slechts een zeer beperkte muntslag in de 14de eeuw. De muntslag van Halen is voornamelijk niet uitgeklaard. Met zekerheid zijn er twee munttypes geslagen te Halen onder Jan III (1312-1355). Tevens werd in het verleden een type van kleine denieren (13de eeuw) beschouwd als zijnde geslagen in Halen maar deze hypothese bleef onzeker. Een conventiemunt met

vermelding Halen is onzeker en misschien een eigentijdse vervalsing.

De munten geslagen te Halen

De Brabantse muntproductie onder Jan III (1312-1355) was zeer actief in zijn Brabantse ateliers Antwerpen, Brussel, Leuven, Maastricht én ook Halen. Uit deze periode zijn twee munttypes bekend met vermelding van de naam Halen: een sterling en een zogenaamde 'zwarte denarius'.

*Sterling (DW 352, Atlas G 259) (1, 2)
1,28 g – 18 mm*

*Denarius (DW 372, Atlas G 285)
1,21 g – 19 mm*

De sterling werd aangemaakt in de periode 1329-1337. Op de voorzijde **DVX / BRAB / ANTIE** rond het wapen Brabant-Limburg. Op de keerzijde ✠ **MONETA: HALENSIS** rond een gebloemd kruis. Deze zilveren sterling is het meest voorkomend en werd gemaakt naar het model van de Engelse sterling met een waarde van $\frac{1}{3}$ groot.

De biljoenen denarius (DW 372, Atlas 285), ook 'zwarte denarius' genoemd, werd geslagen naar Tours model: op de voorzijde ✠ **DVX: BRABANTIE** rond een kasteel en op de keerzijde ✠ **MONETA: HALENS** rond een kruis.

De aan Halen toegeschreven kleine denieren zouden niet in Halen maar in Antwerpen zijn geslagen?

Deze toeschrijving was gebaseerd op een oud zegel van de stad Halen.

*13de eeuwse zegel
van Halen*

*huidige stadswapen
van Halen*

*Denier (DW 133, Atlas G 97)
0,56 g – 12 mm (schaal $2,5/1$)*

Prins-Bisschop Hendrik van Gelder (1247-1274) machtigde de Halenaren een eigen gemeentezegel te voeren. Dit zegel vertoonde een tweekoppige adelaar in driehoekig schild met erboven een wimpel. Het randschrift laat geen twijfel omtrent de Luikse vergunning: **S**(igillum) **SCAB**(inorum) **DE HALEN DAT**(ur) **AB ECC**(lesia) **LEOD**(iensi). Dit 13de-eeuwse zegel werd gebruikt tot in de 17de eeuw. Het huidige stadswapen werd bij ministerieel besluit van 6 juni 1989 toegekend, vier jaar nadat Halen (opnieuw) de titel 'stad' verkreeg. Dit wapen is gebaseerd op twee voormalige gemeentewapens: het eerste deel is van de oude gemeente Halen (in zilver een halve adelaar van sabel) en het tweede deel is van Zelem (in goud twee dwarsbalken van sabel en een blokkzoom van zilver en van rood). De beeltenis van de tweekoppige adelaar op het oude zegel was het belangrijkste argument voor C. Piot (3) om kleine zilveren munten van de 13de eeuw toe te wijzen aan de stad Halen. De Witte volgde deze redenering en catalogeerde twee series van deze Halense denieren.

Denier (DW 133, Atlas G 97)
0,56 g – 12 mm

Denier DW 138, G 101
0,56 g – 12 mm

Denier DW 136, Atlas G 99

De eerste serie van de kleine zilveren denieren (DW 133, 134, 136; Atlas G 97) had een anonieme keerzijde met een kruis van parels en een cirkel in elke hoek. De denier woog ongeveer 0,6-0,7 gram en had een diameter van 12-14 mm. Van dit type is er een halve denier of obool bekend (DW 135; Atlas G 98). Deze serie werd toegeschreven als zijnde aangemaakt tijdens de periode van Hendrik I (1190-1235) maar kon ook van later dateren. De tweede serie van denieren (DW 137-140, Atlas G 100-103) was gekenmerkt door het verschijnen van een naam in de kwartieren van het Brabantse kruis op de keerzijde. Deze munten waren uit de periode van Hendrik II (1235-1248) en/of Hendrik III (1248-1261). Op de voorzijde bleef de tweekoppige adelaar als beeldenaar. Op de keerzijde verscheen (vermoedelijk) de naam van de muntmeester. De keerzijden van de gepubliceerde Halense exemplaren (denier of obool) werden gelezen als: TINE, GILO, OILO en GELO. Een ander exemplaar (DW 136; Atlas G 99) had enkele symbolen en geen letters. Deze muntslag van denieren te Halen bleef betwistbaar daar Halen pas in het begin van de 13de eeuw tot stad werd verheven. Tevens was het keerzijde type in de 12de eeuw gangbaar in andere Brabantse munthuizen zoals Antwerpen en Brussel. De toeschrijving op basis van de tweekoppige arend in het Halens stadszegel bleef een hypothese. De laatste inzichten en publicaties door de auteurs J. Baerten, J. Ghyssens en A. Haeck (3) schreven deze denieren toe aan Antwerpen en dit met als belangrijkste argument dat in de 13de eeuw enkel de steden Antwerpen, Brussel en Leuven een actief muntatelier hadden.

De aan Halen toegeschreven conventiemunt zou een eigentijdse vervalsing kunnen zijn?

Derde groot (conventiemunt)? (Atlas G 2593-4) 0,8 g – 19 mm

Een vermeende Halense conventiemunt wordt hier ter vervollediging aangehaald. Op de voorzijde staat een naar links gerichte klimmende leeuw, errond ✠ **MONETA:GANDENSIS** en op de keerzijde ✠ **MONETA:HALENS** rond een breedarmig kruis. In de verzameling de Ligne was een exemplaar aanwezig dat 0,8 gram woog (4).

Deze munt werd geïdentificeerd als zijnde een munt van de monetaire unie tussen Lodewijk van Nevers en Jan III, hertog van Brabant. Deze toeschrijving blijft onzeker en de munt is mogelijk een eigentijdse vervalsing of een hybride met een Gentse derde groot.

Literatuur:

1. A. De Witte, *Histoire monétaire des comtes de Louvain, ducs de Brabant*, Antwerpen, 1894-1900, 3 delen.
2. H. Vanhoudt, *Atlas der Munten van België, Van de Kelten tot heden*, 1996.
3. Ch. Piot, *Etude sur les types*, Revue Belge de Numismatique, 1848, p. 1.
4. J. Baerten, BCEN 2 (1965), p. 65; A. Haeck, *De Brabantse kleine denieren van de dertiende eeuw*, p. 19-21.
5. R. Serrure, *Cabinet monétaire du prince de Ligne*, Gent, 1880, p. 157, nr. 416.

Hugo Vanhoudt